

14. Hasanov, S., & Rahimov, M. (2023). Digital technologies in modern linguodidactics. *Journal of Language and Education*, 9(3), 78–89.
15. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall.
16. Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2014). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Safarov, Sh. (2021). Cognitive approaches in modern linguistics and translation studies. *Philology Issues*, 12(1), 15–22.

INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDA MADANIY KONSEPTLARNING LINVOKULTUROLOGIK TAHLILI

Samadova Sarvinoz Solik qizi

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 4 kurs 1-22-guruh talabasi

E-mail: sarvinozsamadova1104@gmail.com +998 88 385 25 06

Abstract: This article analyzes various methods of constructing a classification of linguacultural concepts in English and Uzbek. A unified scheme of the main directions for classifying cultural concepts inherent in both languages has been developed. The main purpose of this research is to correctly assess and manage the "cultural risks" and misunderstandings in today's developing global communication market. Furthermore, the article provides a systematic analysis of ways to improve the management of these concepts and offers necessary recommendations and conclusions.

Keywords: linguacultural studies, concept, cultural code, mentality, comparative analysis, English, Uzbek, intercultural communication.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ingliz va o‘zbek tillaridagi madaniy konseptlarni lingvokulturologik tahlil qilish va ularni tizimlashtirish usullari ko‘rib chiqildi. Tadqiqot davomida konseptlarni tasniflashning yagona sxemasi ishlab chiqildi. Asosiy maqsad — tillararo muloqotda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan "madaniy xatarlarni" (misunderstandings) to‘g‘ri baholash va boshqarishdir. Shuningdek, maqolada konseptual tahlilni takomillashtirish bo‘yicha kerakli tavsiyalar berildi.

Kalit so‘zlar: lingvokulturologiya, konsept, madaniy kod, mentalitet, qiyosiy tahlil, ingliz tili, o‘zbek tili, madaniyatlararo kommunikatsiya.

Kirish. Zamonaviy tilshunoslikning antropotsentrik yo‘nalishi tilni faqat grammatik tizim yoki kommunikativ vosita sifatida emas, balki xalqning ruhiyati, tarixiy tajribasi va madaniy xotirasini saqlovchi murakkab ijtimoiy hodisa sifatida talqin qiladi. Shu nuqtayi nazardan, til birliklari ortida turgan madaniy mazmunni o‘rganish bugungi ilmiy tadqiqotlarda dolzarb yo‘nalishlardan biriga aylandi. Lingvokulturologiya ana shu ehtiyojdan kelib chiqqan fan sifatida til va madaniyatning kesishgan nuqtalarini tahlil qiladi.

Global axborot almashinuvi, tarjima amaliyoti, akademik mobilitet va xalqaro ta‘lim jarayonlarining kengayishi turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi muloqotni jadallashtirmoqda. Biroq til birliklarining tashqi shakli tushunarli bo‘lsa-da, ularning ortidagi madaniy implikatsiyalar to‘liq anglanmasa, kommunikativ xatolar, semantik yo‘qotishlar va madaniy noto‘g‘ri talqinlar yuzaga kelishi mumkin. Ayniqsa, madaniy konseptlarning turli tillarda turlicha idrok etilishi tarjima va interkultural muloqotda muhim muammolarni keltirib chiqaradi.

Shu bois ushbu maqolaning asosiy maqsadi ingliz va o‘zbek tillarida uchraydigan ayrim tayanch madaniy konseptlarni lingvokulturologik nuqtayi nazardan qiyosiy tahlil qilishdir. Tadqiqot vazifalari quyidagilardan iborat: birinchidan, konsept tushunchasining nazariy asoslarini sharhlash; ikkinchidan, lingvokulturologik tahlilning usullari va mezonlarini belgilash; uchinchidan, ingliz va o‘zbek tillaridagi asosiy madaniy konseptlarning ma‘no qatlamlarini ochib berish; to‘rtinchidan, mazkur farq va o‘xshashliklarning milliy mentalitet bilan aloqasini izohlash.

Ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda konseptlar faqat leksik birlik sifatida emas, balki madaniy kod, aksiologik birlik va kommunikativ xulq me‘yorlarini mujassamlashtiruvchi ko‘p qatlamli fenomen sifatida talqin qilinadi. Amaliy jihatdan esa tadqiqot natijalari ingliz tilini o‘qitish, tarjima qilish, matn interpretatsiyasi va madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonlarida qo‘llanishi mumkin.

Muhokama va natijalar. Konsept tilshunoslik, kognitiv fan va madaniyatshunoslik tutashgan nuqtada shakllangan nazariy birlik bo‘lib, u inson ongida saqlanadigan bilim, baho, assotsiatsiya va tajribalar majmuasini ifodalaydi. Konsept oddiy tushunchadan farqli ravishda emotsional, aksiologik va madaniy qatlamlarga ega. Shu sababli u faqat predmet yoki hodisa haqidagi umumiy tasavvur emas, balki mazkur predmetning ma‘lum bir xalq madaniyatidagi “qadrli” yoki “muammoli” tomonlarini ham namoyon etadi. Wierzbicka konseptlarning tilning “kalit so‘zlari” orqali madaniyatning markaziy qadriyatlarini yoritishini ta’kidlaydi.

Maslova lingvokulturologiyani til va madaniyatning o‘zaro ta’sirini o‘rganuvchi mustaqil ilmiy yo‘nalish sifatida baholar ekan, unda matn, obraz, stereotip, simvol va konsept kabi birliklarning alohida o‘rni borligini qayd etadi. Bunday yondashuv konseptni milliy ongning semantik modeli sifatida ko‘rishga imkon beradi. Safarovning pragmatik qarashlari esa til birliklarining ma’nosi real kommunikativ vaziyat, nutq ishtirokchilari va ijtimoiy fon bilan chambarchas bog‘liq ekanini ko‘rsatadi. Demak, konsept tahlili nafaqat lug‘at birligi, balki qo‘llanish muhiti bilan birgalikda olib borilgandagina to‘liq bo‘ladi. Shunday qilib, lingvokulturologik tadqiqotda konsept quyidagi tarkibiy qismlarda namoyon bo‘ladi: nominativ qatlam (so‘z va iboralar), obrazli qatlam (metafora va assotsiatsiyalar), qadriyaviy qatlam (baholash), hamda xulqiy qatlam (madaniy me’yorlar va kutishlar). Ingliz va o‘zbek tillarini qiyoslash aynan mana shu qatlamlarning qanday nisbatda va qanday mazmunda shakllanganini aniqlashga yordam beradi.

Ingliz tilidagi family konsepti, odatda, ota-ona va farzandlardan iborat yadro oilani anglatadi. Zamonaviy ingliz tilidagi ishlatishda personal space, privacy, independence kabi ijtimoiy qadriyatlar bilan uzviy bog‘liq ma’no qatlamlari ko‘zga tashlanadi. Family shaxsiy hayotning asosiy doirasi bo‘lsa-da, voyaga yetgan farzandning mustaqillashuvi va alohida yashashi ijtimoiy norma sifatida qabul qilinadi. Bu holat konseptning individualistik madaniy model bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi.

O‘zbek tilidagi oila konsepti esa ko‘proq keng qamrovli va ijtimoiylashgan tuzilishga ega. U faqat ota-ona va farzandlarni emas, balki bobo-buvi, amakivachcha, tog‘a, xola, quda-andachilik kabi qarindoshlik tarmoqlarini ham o‘z ichiga oladigan murakkab ijtimoiy birlikdir. Oila tushunchasi g‘amxo‘rlik, qarindoshlik mas’uliyati, keksalarni e’zozlash va jamoaviy qaror qabul qilish bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli oila nafaqat shaxsiy, balki ijtimoiy institut sifatida ham namoyon bo‘ladi. Maqol va iboralarda ham bu farq yaqqol seziladi. Ingliz tilida family first kabi birikmalar oilaning shaxsiy hayotdagi ustuvorligini ifodalasa, o‘zbek tilida “Oila — muqaddas dargoh”, “Qarindoshli uy — fayzli uy” kabi birliklar oilaning ma’naviy va ijtimoiy tayanch sifatidagi maqomini kuchaytiradi. Demak, family konseptida shaxs va uning eng yaqin doirasi markazga chiqsa, oila konseptida qarindoshlik tarmog‘i, hurmat va o‘zaro burchlar tizimi ustuvorlik kasb etadi.

Tarjima nuqtayi nazaridan, family so‘zini har doim ham oila deb bevosita berish yetarli emas. Ba’zi kontekstlarda u household, lineage yoki relatives birliklaridan farq qiladi; xuddi shuningdek, oila konsepti o‘zbek madaniyatida ba’zan familydan ko‘ra kengroq semantik maydonni

egallaydi. Bu esa konseptual nomuvofiqlikni hisobga olgan holda tarjima strategiyasini tanlash zarurligini ko‘rsatadi.

Ingliz tilidagi hospitality konsepti odatda xushmuomalalik, mehmonni qulay his qildirish, muayyan odob qoidalariga rioya etish va xizmat madaniyati bilan bog‘liq. Bu birlikning semantik maydonida courtesy, welcome, comfort kabi unsurlar muhim o‘rin tutadi. Ko‘p hollarda hospitality professional servis, restoran, mehmonxona va tadbir madaniyati bilan ham aloqador qo‘llanadi; shu bois u ba‘zan institutsionallashtirilgan madaniy amaliyot sifatida ko‘rinadi.

O‘zbek tilidagi mehmondo‘stlik esa ancha chuqur ijtimoiy-ma‘naviy mazmunga ega. Mehmonni kutib olish, dasturxon yozish, eng yaxshi joyga o‘tqazish, hol-ahvol so‘rash, yo‘lga kuzatish kabi xatti-harakatlar nafaqat odob belgisi, balki milliy qadriyat va sha‘n masalasi sifatida talqin etiladi. Mehmonning roziligi, uy egasining saxovati va ochiqligi ijobiy baholanadi. Shu sababli mehmondo‘stlik konsepti o‘zbek mentalitetida ijtimoiy birdamlik va insoniy iliqlik timsoli vazifasini bajaradi. Shunday qilib, hospitality va mehmondo‘stlik konseptlari umumiy ijobiy bahoga ega bo‘lsa-da, ularning madaniy markazi bir xil emas. Ingliz madaniyatida me‘yoriy qulaylik va ehtiyotkor xushmuomalalik ustun bo‘lsa, o‘zbek madaniyatida samimiylik, saxovat va tantanavor kutib olish amaliyoti kuchliroq ifodalanadi. Bu farq interkultural muloqotda kutishlar nomuvofiqligiga ham sabab bo‘lishi mumkin. Madaniy konseptlar xalqning dunyoni qanday tasniflashini va ijtimoiy munosabatlarni qanday tartibga solishini ko‘rsatadi. Ingliz tilidagi ko‘plab konseptlar shaxsiy tanlov, mustaqillik, huquq va shaxsiy mas‘uliyatga tayanadigan ijtimoiy modelni aks ettiradi. Shu sababli ularning kommunikativ talqini ko‘pincha bevositalik va chegaralangan emotsional ifodaga tayangan holda yuzaga chiqadi. O‘zbek tilidagi konseptual maydon esa ko‘proq yaqinlik, qarindoshlik, kollektiv xotira, kattaga hurmat va jamoadagi moslashuv tamoyillari bilan tavsiflanadi. Til birliklarida murojaat shakllari, hurmat ifodasi, euphemistik vositalar va ijtimoiy rollarni aniq belgilovchi birliklar faol qo‘llanishi bunga dalildir. Natijada konseptlar nutq odobi va xulq-atvor me‘yorlarini boshqaruvchi vosita sifatida ham ishlaydi.

Ingliz tilidagi honor konsepti asosan shaxsiy qadr-qimmat, axloqiy prinsipga sodiqlik, mas‘uliyat va obro‘ bilan bog‘liq. U ko‘pincha personal integrity, duty, respect kabi birliklar bilan semantik yaqinlik hosil qiladi. Tarixiy diskursda honor aristokratik yoki harbiy axloq bilan bog‘langan bo‘lsa, zamonaviy qo‘llanishda u ko‘proq etik prinsip va hurmat ifodasi sifatida anglashiladi.

O‘zbek tilida or va sha‘n birliklari ma‘no jihatidan yaqin, biroq to‘la sinonim emas. Or ko‘proq ichki nomus, hayo, o‘zini tutish me‘yori va ma‘naviy chegarani bildiradi. Sha‘n esa shaxsning yoki oilaning jamiyat

oldidagi obro‘si, ijtimoiy qadr-qimmati va hurmat maqomini ifodalaydi. Shu bois o‘zbek tilida “or-nomus”, “sha’nini himoya qilish”, “oilasining sha’ni” kabi birikmalar ko‘p uchraydi va ular faqat individual emas, balki ijtimoiy-qarindoshlik doirasidagi baholash tizimini ham aks ettiradi. Ingliz tilidagi honor ko‘pincha individual etik mezonga yo‘nalsa, o‘zbek tilidagi or va sha’n konseptlari ijtimoiy nazorat, uyat hissi, avlod obro‘si va jamoa fikri bilan ham mustahkam bog‘langan. Masalan, bir kishining xatti-harakati butun oilaning sha’niga ta’sir qiladi degan qarash o‘zbek madaniyatida kuchliroq. Bu holat jamiyatning kollektivistik tuzilishi va axloqiy baholashning jamoaviy xarakteri bilan izohlanadi. Demak, honor, or va sha’n konseptlarini aynan bitta ekvivalent orqali tarjima qilish har doim ham to‘g‘ri bo‘lavermaydi. Ularning pragmatik yuklamasi, madaniy konteksi va baholovchi komponentlari turlicha bo‘lgani sababli tarjimada izohli yoki kontekstga mos alternativ tanlov talab etiladi.

Lingvokulturologik tahlil natijalari, avvalo, tarjimashunoslik uchun muhimdir. Chunki madaniy konseptlar formal ekvivalent topilgan taqdirda ham ma’no yo‘qotishiga uchrashi mumkin. Masalan, mehmondo‘stlikni hospitality deb berish grammatik jihatdan to‘g‘ri bo‘lsa-da, u o‘zbek madaniyatidagi saxovat, tantanavorlik va ijtimoiy burch ma’nolarini to‘liq qamrab olmaydi. Shu sababli tarjimon leksik moslik bilan cheklanmasdan, madaniy muvofiqlikni ham ko‘zda tutishi zarur. Ikkinchidan, chet tilini o‘qitishda konseptual tahlil talabalarning til ortidagi madaniy modelni anglashiga yordam beradi. So‘zning lug‘aviy tarjimasi emas, uning madaniy ishlatilishi va tipik konteksti o‘rgatilganda, o‘quvchi tilni chuqurroq egallaydi. Bu ayniqsa speaking, writing va intercultural communication ko‘nikmalarini rivojlantirishda samarali hisoblanadi. Uchinchidan, bunday tahlil akademik yozuv va diskurs tahlili uchun ham muhim. Chunki matnda qo‘llangan madaniy belgili birliklarning baholovchi va pragmatik yuklamasini tushunish interpretatsiya aniqligini oshiradi. Shuning uchun lingvokulturologik yondashuv filologiya, tarjima, pedagogika va kommunikatsiya yo‘nalishlarida sermahsul metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Qiyosiy tahlil jadvali

Konsep t	Ingliz tilidagi markaziy ma’no	O‘zbe k tilidagi markaziy ma’no	Madaniy dominanta
Family / Oila	Yadro oila, privacy, independence	Keng qarindoshlik tizimi,	Individual izm ↔ jamoaviylik

		mas’uliyat, hurmat	
Hospitality / Mehmondo‘stlik	Xushmuomalik, qulaylik, servis	Saxovat, samimiy kutib olish, ijtimoiy burch	Odob ↔ qadriyatli marosim
Honor / Or / Sha’n	Shaxsiy etik prinsip, obro‘	Nomus, ijtimoiy hurmat, oila sha’ni	Individual etik me’yor ↔ jamoaviy baholash

Xulosa. Olib borilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, ingliz va o‘zbek tillaridagi madaniy konseptlar umumiy insoniy tajribani ifodalasada, ularning mazmuniy markazi, baholovchi qatlami va kommunikativ vazifasi bir xil emas. Konseptlarni qiyoslash jarayonida til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligi yanada ravshanlashadi: har bir konsept milliy tajriba, tarixiy xotira, ijtimoiy me’yor va mental modelni o‘zida jamlaydi. Natijada ushbu tadqiqot konsept tahlili tarjimashunoslik, interkultural muloqot va chet tilini o‘qitishda nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega ekanini tasdiqlaydi. Kelgusida tadqiqotni kengaytirish maqsadida respect/hurmat, freedom/erkinlik, modesty/kamtarlik kabi boshqa konseptlarni ham korpus va diskurs materiallari asosida chuqurroq o‘rganish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Wierzbicka A. *Understanding Cultures through Their Key Words* // New York: Oxford University Press, 1997.
2. Maslova, V. A. *Lingvokulturologiya*. Moskva: Akademiya, 2001. Safarov Sh. *Pragmalingvistika asoslari* // Toshkent: Fan, 2008.
3. Safarov, Sh. *Pragmalingvistika asoslari*. Toshkent, 2008.
4. Nurmonov A. *Til va jamiyat* // Toshkent: Fan, 2013.
5. Abdurahmonova Z. O‘zbek tili konseptologiyasida axloqiy qadriyatlar ifodasi // *Filologiya masalalari* // Toshkent, 2020.
6. O‘zbek xalq maqollari va og‘zaki nutq materiallari asosida muallif tomonidan olib borilgan qiyosiy tahlil.
7. Abdurahmonova Z. O‘zbek tili konseptologiyasida axloqiy qadriyatlar ifodasi // *Filologiya masalalari* // Toshkent, 2020.

BOSHLANG‘ICH SINFLARDA INGLIZ TILI LUG‘ATINI O‘RGATISHDA TPR, AUDIO-VIZUAL VA GAMIFICATION METODLARIDAN FOYDALANISH

Nafisa S.Soyibjonova

7-umum ta’lim maktabi ingliz tili o‘qituvchisi

Namangan, Uzbekistan soyibjonovanafisa01@gmail.com